

УДК 334.025

Машненко Костянтин Анатолійович

*доктор наук з державного управління,
професор кафедри менеджменту, маркетингу та публічного адміністрування
Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая*

Mashnenkov Kostiantyn

*Doctor of Science in Public Administration,
Professor of the Department of Management, Marketing, and Public Administration
International Scientific and Technical University named after Academician Yuriy Bugay
ORCID: 0000-0002-7944-7870*

Бантуш Вікторія Вікторівна

*доктор юридичних наук, професор кафедри права
Північноукраїнський інститут імені Героїв Крут*

Bantush Viktoriia

*Doctor of Juridical Sciences, Professor of the Department of Law
Northukrainian Institute named after the Heroes of Krut
ORCID: 0009-0001-5594-8275*

DOI: 10.25313/2617-572X-2025-9-11369

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА КОНТРОЛЮ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

INSTITUTIONAL MECHANISMS FOR IMPLEMENTING AND MONITORING STATE POLICY ON STRENGTHENING UKRAINE'S ECONOMIC SECURITY

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. Вступ. Конкурентний характер національного та міжнародного бізнес-середовища, зміни у внутрішньо-політичних процесах та зовнішньо-політичні чинники, різноманітні фактори воєнного, соціального, техногенного, природного, інформаційного та іншого характеру обумовлюють ситуацію, коли про економічну безпеку держави не можна говорити як про щось стає, а її зміцнення потребує ґрунтовної стратегії і постійних масштабних систематичних зусиль на державному рівні. Як свідчить історичний досвід, механізми так званого «ручного» врегулювання кризових ситуацій можуть давати короткостроковий ефект, але у довгостроковій перспективі зазвичай лише погіршують ситуацію та призводять до нових кризових ситуацій. Для результативного забезпечення економічної безпеки держави у середньо- та довгостроковій перспективі, сталого розвитку економіки, забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності, які наповнюють державний бюджет, стійкості національної економіки в цілому необхідна постійна ефективна реалізація державної політики зміцнення економічної безпеки шляхом застосування якісно розроблених інституційних механізмів. Для України у сучасних умовах відбиття російського широкомасштабного вторгнення від стану економічної безпеки і результативності реалізації державної політики щодо зміцнення економічної безпеки прямо залежить збереження державності.

Мета запропонованого дослідження – підвищення ефективності інституційних механізмів реалізації та контролю державної політики зміцнення економічної безпеки України.

Завдання дослідження полягає в аналізі інституційних механізмів реалізації та контролю державної політики зміцнення економічної безпеки України та розробці пропозицій щодо підвищення їх ефективності.

Наукова новизна дослідження і його результатів полягає у практично-прикладному характері аналізу механізмів реалізації та контролю державної політики зміцнення економічної безпеки України з урахуванням цифрової трансформації економіки, інших сучасних процесів та умов відбиття російського широкомасштабного вторгнення, що не лише створює додаткове визначальне навантаження на національну економіку України, але й робить і без того важливе значення ефективності реалізації державної політики зміцнення економічної безпеки критичним – одним із факторів збереження української державності та фізичного виживання українського народу.

Матеріали і методи. В ході роботи застосовано такі методи наукового дослідження: системно-структурний, порівняльного аналізу, аналізу та синтезу, ретроспективного аналізу, лінгвістичний, формально-логічний, дедукції, індукції.

Результати. За умов сьогодення, коли навіть країни з розвинутою економікою, що не ведуть бойових дій, часто застосовують економічні важелі у якості інструментів впливу чи навіть, за формулюваннями деяких дослідників, «зброї», інституційні механізми зміцнення економічної безпеки України юридично продовжують діяти за законами мирного, а не воєнного часу. У багатьох сферах та за багатьма напрямками економічної політики це відповідає фактичній ситуації. Система правового забезпечення інституційних механізмів зміцнення економічної безпеки значною мірою застаріла і надзвичайно громіздка, що в умовах критичних навантажень на економіку, пов'язаних із бойовими діями та іншими факторами, нерідко призводить до необхідності прийняття недостатньо опрацьованих рішень в режимі ручного управління. Організаційна структура інституцій, які відповідають за контроль реалізації державної політики у сфері зміцнення економічної безпеки, надзвичайно розгалужена і недостатньо скоординована, що у свою чергу призводить до нерациональних ресурсних витрат, ризику дублювання функцій, корупційних ризиків та надмірного документообігу, який уже не сприяє прийняттю обґрунтованих рішень в ході процесів публічного управління, а, навпаки, знижує якість опрацювання надлишкових об'ємів інформації. Як наслідок, загострення проблем, що випливають із недостатньої кількості і компетенції кадрового ресурсу.

За чотири роки відбиття широкомасштабного вторгнення не здійснено достатньо ефективних заходів з метою спрощення інституційної системи державного управління та контролю у сфері економіки, зниження залежності від імпорту критичної сировини та обладнання, не кажучи уже про зброю, введення достатньо прозорих правил гри для бізнес-середовища і захисту національного виробника.

Поряд з тим, за наявності суттєвих асиметричних від країн-партнерів та міжнародних організацій, завдяки зусиллям громадянського суспільства та бізнес-середовища, а також заходам, що вживалися в рамках державної політики зміцнення економічної безпеки, вдалося досягнути певного рівня економічної стійкості, попри значну інфляцію зберегти функціонування ринкової економіки і навіть впровадити окремі реформи, що сприяють процесам цифрової трансформації економіки. Уже сам по собі факт, що країна, воюючи проти ворога, який переважає її у декілька разів за кількістю усіх без винятку ресурсів, не пройшла через дефолт та продовжує масштабний експорт продукції деяких галузей, не дозволяє оцінювати діяльність інституційних механізмів зміцнення економічної безпеки виключно негативно. При цьому необхідно враховувати, що українську економіку значною мірою рятують від катастрофи не інституційні механізми публічного управління, а, в супереч їх діяльності, внутрішнє бізнес-середовище, іноземні інвестиції та зусилля інституцій громадянського суспільства.

Першочергові заходи підвищення ефективності державного управління у сфері зміцнення економічної безпеки вбачаються у посиленні політики захисту національного виробника, створенні сприятливих прозорих умов для більш ефективного залучення іноземних інвестицій, сприяння розвитку суб'єктів виробництва продукції для забезпечення діяльності Сил Оборони України та активізації процесів цифрової трансформації економіки України, зокрема з метою зменшення кількості перешкод для її ефективної інтеграції у світову економіку.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні механізмів державного управління регіональним розвитком в умовах цифрової трансформації економіки, оскільки під час війни від його ефективності значною мірою залежить наповнення державного бюджету, диверсифікація ризиків та, як наслідок, зміцнення економіки України в цілому.

Ключові слова: публічне управління, державна політика, економічна безпека, інституційні механізми, політика, контроль, стратегія, управління, цифрова трансформація, європейський досвід, сталий розвиток, конкурентоспроможність, ризики, бізнес-середовище, економічна стійкість.

Summary. Introduction. The competitive nature of the national and international business environment, changes in domestic political processes and foreign policy factors, various military, social, man-made, natural, informational, and other factors create a situation where the economic security of the state cannot be considered stable, and its strengthening requires a sound strategy and constant large-scale systematic efforts at the state level. As historical experience shows, mechanisms of so-called «manual» crisis management can have a short-term effect, but in the long run they usually only worsen the situation and lead to new crises. To effectively ensure the economic security of the state in the medium and long term, sustainable economic development, the competitiveness of business entities that fill the state budget, and the stability of the national economy as a whole, it is necessary to continuously and effectively implement state policy to strengthen economic security through the use of well-designed institutional mechanisms. For Ukraine in the current conditions of repelling a large-scale Russian invasion, the preservation of statehood directly depends on the state of economic security and the effectiveness of the implementation of state policy to strengthen economic security.

The purpose of the proposed study is to improve the effectiveness of institutional mechanisms for the implementation and control of state policy to strengthen Ukraine's economic security.

The task of the study is to analyze the institutional mechanisms for implementing and controlling state policy to strengthen Ukraine's economic security and to develop proposals to improve their effectiveness.

The scientific novelty of the study and its results lies in the practical and applied nature of the analysis of the mechanisms for implementing and controlling state policy to strengthen Ukraine's economic security, taking into account the digital transformation of the business environment, other contemporary processes and conditions of repelling Russia's large-scale invasion, which not only creates an additional decisive burden on Ukraine's national economy, but also makes the already important

effectiveness of the implementation of state policy to strengthen economic security critical – one of the factors in preserving Ukrainian statehood and the physical survival of the Ukrainian people.

Methodology. The following scientific research methods were used in the course of the work: systemic-structural, comparative analysis, analysis and synthesis, retrospective analysis, linguistic, formal-logical, deduction, induction.

The conclusions state:

In today's world, where even countries with developed economies that are not engaged in military operations often use economic levers as instruments of influence or even, according to some researchers, as «weapons,» institutional mechanisms for strengthening Ukraine's economic security continue to operate legally under peacetime rather than wartime laws. In many areas and in many areas of economic policy, this corresponds to the actual situation. The legal framework for institutional mechanisms to strengthen economic security is largely outdated and extremely cumbersome, which, in conditions of critical stress on the economy associated with hostilities and other factors, often leads to the need to make insufficiently thought-out decisions in manual control mode. The organizational structure of the institutions responsible for monitoring the implementation of state policy in the field of strengthening economic security is extremely ramified and insufficiently coordinated, which in turn leads to irrational resource expenditures, the risk of duplication of functions, corruption risks, and excessive paperwork, which no longer contributes to sound decision-making in public administration processes but, on the contrary, reduces the quality of processing excessive amounts of information. As a result, problems arising from insufficient human resources and competence are exacerbated.

In the four years since the large-scale invasion, not enough effective measures have been taken to simplify the institutional system of public administration and control in the economic sphere, reduce dependence on imports of critical raw materials and equipment, not to mention weapons, introduce sufficiently transparent rules of the game for the business environment, and protect domestic producers.

At the same time, with substantial funding from partner countries and international organizations, thanks to the efforts of civil society and the business community, as well as measures taken as part of the state policy to strengthen economic security, it has been possible to achieve a certain level of economic stability, despite significant inflation, maintain the functioning of the market economy, and even implement certain reforms that contribute to the digital transformation of the economy. The very fact that the country, while fighting an enemy that outnumbers it several times in terms of all resources without exception, has not defaulted and continues to export products from some industries on a large scale, does not allow us to assess the activities of institutional mechanisms for strengthening economic security exclusively negatively. At the same time, it should be borne in mind that it is not institutional mechanisms of public administration that are largely saving the Ukrainian economy from disaster, but, contrary to their activities, the internal business environment, foreign investment, and the efforts of civil society institutions.

The priority measures to improve the effectiveness of public administration in the field of strengthening economic security are seen in strengthening the policy of protecting domestic producers, creating favorable and transparent conditions for more effective attraction of foreign investment, promoting the development of production entities to ensure the activities of the Armed Forces of Ukraine, and intensifying the processes of digital transformation of the Ukrainian economy, in particular with a view to reducing the number of obstacles to its effective integration into the global economy.

Prospects for further research are seen in studying the mechanisms of public administration of regional development in the context of the digital transformation of the economy, since during the war, the state budget, risk diversification, and, as a result, the strengthening of Ukraine's economy as a whole depend to a large extent on its effectiveness.

Key words: public administration, public policy, economic security, institutional mechanisms, politics, control, strategy, management, digital transformation, European experience, sustainable development, competitiveness, risks, business environment, economic stability.

Постановка проблеми. Стаття 17 Конституції України визначає забезпечення економічної безпеки як одну з найважливіших функцій держави — справу всього українського народу на рівні із захистом суверенітету і територіальної цілісності держави [1]. Це цілком закономірно, адже забезпечення належного стану та постійне зміцнення економічної безпеки є одними із ключових основ національної безпеки. Тому п. 4 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» прямо визначає, що Державна політика у сфері національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення економічної безпеки на рівні з воєнною, зовнішньополітичною, державною та інформаційною безпекою [2].

В умовах відбиття російського широкомасштабного вторгнення Силами оборони України об'єкти

та інституції, що мають відношення до забезпечення економічної безпеки і сталого розвитку економіки постійно піддаються атакам російських окупантів різного характеру. Це вогневе ураження, зокрема об'єктів цивільної інфраструктури, деструктивні дії в інформаційному просторі, кіберпросторі, розвідувально-диверсійна активність та інші. Така обстановка вимагає від інституційних механізмів реалізації та контролю державної політики зміцнення економічної безпеки України стійкості, гнучкості та адаптивності. Особливо якщо врахувати вплив на економічні процеси технологічного розвитку, та процесу цифрової трансформації. Завершення терміну дії Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, що укладалася ще у 2021 році, до початку російського широкомасштабно-

го вторгнення [3] адаптація внутрішнього бізнес середовища до умов, які постійно змінюються разом із динамічними зовнішньо-економічними та зовнішньо-політичними процесами викликають необхідність аналізу інституційних механізмів забезпечення економічної безпеки щодо їх ефективності та відповідності умовам застосування.

Завдання дослідження полягає в аналізі інституційних механізмів реалізації та контролю державної політики зміцнення економічної безпеки України та розробці пропозицій щодо підвищення їх ефективності.

Методологія. В ході роботи застосовано такі методи наукового дослідження: системно-структурний, порівняльного аналізу, аналізу та синтезу, ретроспективного аналізу, лінгвістичний, формально-логічний, дедукції, індукції.

Аналіз досліджень і публікацій. Інформаційний матеріал, необхідний для аналізу, міститься: нормативно-правових актах [1; 2; 3]; дослідженнях українських та іноземних науковців [4; 5; 6; 7; 8; 9; 15; 16]; повідомленнях медіа [10; 11; 12; 13; 14].

Мета запропонованого дослідження — підвищення ефективності інституційних механізмів реалізації та контролю державної політики зміцнення економічної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Організаційна структура державних інституцій, які беруть участь в реалізації політики зміцнення економічної безпеки України, достатньо складна і передбачає ієрархічну структуру. До суб'єктів такої діяльності відносяться: Рада національної безпеки і оборони України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Національний банк України, Служба безпеки України, Державна податкова служба України, Державна аудиторська служба України, Міністерство економіки України, Міністерство цифрової трансформації України, Національне антикорупційне бюро (НАБУ, створено у 2014 році), Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК, створено у 2015 році), Агентство з управління державним боргом (створено у 2020 році), Бюро економічної безпеки (БЕБ, створено у 2020 році), Державне бюро розслідувань (ДБР, створено у 2016 році) [4; 5]. Цей перелік є неповним і не включає, щонайменше, регіональні органи влади та органи місцевого самоврядування, від яких безпосередньо залежить реалізація державної політики зміцнення економічної безпеки на місцях.

При наявності такої значної кількості інституцій не просто забезпечити їхнє ефективне функціонування, уникнути дублювання функцій та конфлікту взаємовиключних завдань різних суб'єктів. Теоретично це можливо за умов належної координації, а головне — чіткого розподілу повноважень на законодавчому рівні.

До нормативно-правових актів, які у тій чи іншій мірі регламентують забезпечення економічної безпеки держави відносяться: Конституція України, Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, Закон України «Про банки і банківську діяльність», Закон України «Про валюту і валютні операції», Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», Цивільний кодекс України, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Угода про асоціацію з ЄС, Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки», Закон України «Про захист інформації в ІТ-системах» [6], Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», Закон України «Про державну службу», Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування», Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», Закон України «Про запобігання корупції», Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» [7]. Цей перелік можна продовжувати щонайменше нормативно-правовими актами, які регламентують діяльність кожного із суб'єктів (інститутів) реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, величезною кількістю інших законів та підзаконних актів.

Норми, які приймалися з метою врегулювання діяльності інституційних механізмів реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки створені у різний час, і їх автори не завжди повністю враховували нормативно-правову базу, що існувала раніше, а це, у свою чергу, формує умови для казуального характеру інтерпретації та застосування відповідних норм в окремих випадках на основі недосконалості чи неузгодженості різних положень.

Разом з тим, подібна ситуація також створює передумови для потенційних зловживань корупційного характеру з боку недобросовісних представників відповідних інститутів державного управління.

Вторгнення Росії в Україну поставило питання безпеки на перше місце в порядку денному політиків ЄС і продемонструвало, що енергетична залежність може бути використана як зброя. Зростання торговельних напружень, все частіше використання субсидій та економічних заходів примусу змусили ЄС готуватися до порушення принципів мультилатералізму, переглянути свої відносини з іншими великими державами та переглянути свою залежність від юрисдикцій, що не входять до ЄС [8]. Якщо німецькі дослідники бачать серйозну загрозу з боку росії та її сателітів для економічної безпеки Європейського Союзу, то економіка України, яка самостійно відбиває збройне вторгнення ресурсами власних Сил оборони, в принципі знаходиться в ситуації, коли дуже важко або неможливо вистояти без сторонньої

допомоги, а залежність від зовнішніх надходжень у різних формах при цьому надзвичайно висока.

Ситуацію загострює той фактор, що Росія активно застосовує невоєнні гібридні засоби, включно з інструментами економічного характеру, у якості інструменту впливу, а, нерідко — зброї, інструменту ведення війни. Яскравим прикладом фактичної втрати власної зовнішньополітичної суб'єктності та потрапляння в залежність від Росії, через минулу недалекоглядність у питаннях економічної безпеки та недооцінку можливостей використання економічної залежності у якості інструменту впливу виступає Угорщина. Відома антиукраїнська політична позиція її лідерів пояснюється, зокрема, енергетичною залежністю Угорщини від Росії, адже після 2014 р. країна так і не диверсифікувала джерела надходження енергетичних ресурсів. Попередньо 11 квітня 2023 р. Угорщина підписала нові угоди з РФ щодо постачання газу. Це свідчить про те, що країна зберігатиме тісні зв'язки, які налагодила з Москвою, й надалі блокуватиме щодо неї санкційні обмеження ЄС. Також наприкінці травня 2023 р. В. Орбан заявив про наміри зменшити залежність Угорщини від російського газу та про початок перемовин з Катаром щодо постачання газу, що може реалізуватися до 2026 р. [9]. Звісно, угорський прем'єр та міністр закордонних справ у своїх антиукраїнських публічних заявах на підтримку Росії всупереч політиці ЄС та НАТО, до складу яких входить Угорщина, цілком очевидно керуються не одними лише мотивами відстояти національні інтереси своєї країни.

Не лише в медіа та суспільстві України і країн-партнерів, але і в самій Угорщині та в західних медіа неодноразово лунали звинувачення про те, що Орбан є агентом Кремля, а російські спецслужби втручаються у внутрішньо-політичні питання Угорщини, зокрема підривають демократичні інститути впливом на виборчий процес. Зокрема, 14 серпня 2025 року лідер угорської опозиції Петер Мадяр звинуватив Росію у втручанні в політику Угорщини після того, як Служба зовнішньої розвідки росії (СЗР) опублікувала заяву, в якій стверджувалося, що Європейська комісія розглядає «зміну режиму в Будапешті». Прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан, який перебуває при владі з 2010 року, зазнав критики з боку деяких лідерів ЄС за теплі зв'язки свого уряду з Москвою та протидію військовій допомозі Україні проти вторгнення Росії [10; 11]. Названі звинувачення з боку російської служби зовнішньої розвідки цілком вкладаються в тактику російських спецслужб — відволікати увагу від власних дій шляхом звинувачення опонентів у тій самій або аналогічній активності. З огляду на це заява Петера Мадяра видається цілком обґрунтованою.

Питання економічної залежності через енергетичні інструменти від агресора світового рівня актуальне серед європейських країн не лише для Угорщини але і для Словаччини. Прем'єр-міністр

Словаччини Роберт Фіцо давно критикує Київ і виступає проти посилення санкцій ЄС щодо Москви, стверджуючи, що вони загрожують енергетичній безпеці Словаччини, а після результативних атак Силами безпілотних систем Збройних Сил України нафтопроводу «Дружба» на російській території узагалі зустрівся з російським диктатором Володимиром Путіним, від якого отримав «похвалу за незалежну позицію» та пропозицію припинити енергопостачання Україні [12]. Подібна поведінка лідерів країн-членів ЄС в умовах гібридної війни, яку Росія за фактом уже веде проти Європейського Союзу є нічим іншим як сепаратною співпрацею колаборантів з ворогом.

Втім, устрій, воєнно-політичний інституційний інструментарій та механізм прийняття рішень у ЄС не дають можливості вирішити таке питання достатньо швидко, жорстко та ефективно. Навіть якщо припустити, що економічна складова та енергозалежність від Росії є більше приводом, аніж справжньою причиною зради інтересів ЄС та власних народів на користь російським інтересам лідерів Угорщини та Словаччини, а дійсні причини криються відповідно до конспірологічних версій у корупції, підкупі чи іншому вербуванні згаданих лідерів російськими спецслужбами — це все одно прямо чи не прямо, але достатньо суттєво пов'язано з питаннями економічної безпеки. Адже економічна безпека прямо пов'язана з державною, підтримання належного рівня економічної безпеки при налагоджених чітких інституційних механізмах, прозорих правилах гри для громадян загалом та бізнес-середовища зокрема позитивно впливає на розвиток громадянського суспільства, сприяє підтриманню законності та профілактиці цілої низки проблем і правопорушень, включаючи корупційні і лобіювання на рівні керівництва держави інтересів представників інших держав, що у найбільш важких випадках може призвести до фактичного зовнішнього управління.

Бойові дії створюють умови, які можна упевнено назвати стресовими для ЄС та просто екстремальними для України. Цікаво, що при цьому заходи зміцнення економічної безпеки залишаються цілком ефективними, якщо вони вживаються своєчасно. Одним з таких заходів, на прикладі даної ситуації яскраво проявляється диверсифікація постачання паливних ресурсів. Єврокомісія відкинула звинувачення у пасивності на фоні ударів по нафтогоні «Дружба», вкотре заявивши при цьому, що енергетичній безпеці Євросоюзу ніщо не загрожує. Раніше угорський експерт Андраш Рац повідомив у коментарі Укрінформу, що нещодавні удари України по нафтогоні «Дружба» є частиною більшої, інтенсивної кампанії, націленої на російський нафтовий сектор, а перебої поставок в Угорщину та Словаччину є лише побічним ефектом [13]. Такі заяви демонструють, що принаймні частина громадськості Угорщини та Словаччини не підтримує позиції їхніх лідерів.

Поряд з тим, представники українського експертного середовища також не бачать проблеми чи можливостей для тиску на воєнно-політичне керівництво України. «Наш аналіз показує, що ті 10% ринку дизельного, які формує словацьке паливо, ми маємо змогу замінити чотири рази — такий у нас запас по логістиці за іншими напрямками. Тобто можемо привезти з інших джерел не 10, а 40% споживання. Бо маємо профіцит залізничні, водні та автомобільні потужності», — зазначив у своїх соцмережах директор консалтингової компанії A-95 Сергій Куюн [14]. Такі можливості пов'язують зі знищенням ракетними ударами російських окупантів основ паливної інфраструктури, яка існувала до початку широкомасштабного вторгнення і налагодження нових шляхів постачання, менш вразливих до вогневих можливостей ворога. На цьому фоні, коли Україна, в умовах відбиття широкомасштабного збройного вторгнення змогла диверсифікувати постачання паливних ресурсів, позиція країн, що досі перебувають в енергетичній залежності від держави, що чинить збройну агресію проти України та вірогідно планує збройне вторгнення на територію країн ЄС, звісно не викликає схвалення європейської спільноти і більшості її лідерів.

Власне, питання економічної безпеки та інституційних механізмів її зміцнення традиційно сприймалися як засоби впливу і розігрувалися в якості вагомого аргументу у міжнародній політиці. В умовах сьогодення все більше дослідників з різних країн описують економічні регуляторні механізми, які реалізуються відповідними інституціями у якості зброї, що застосовується національними державами. При цьому відмічається загальна тенденція зниження кількості заходів, спрямованих на лібералізацію ринку, залучення іноземних інвестицій та інтеграцію економік різних держав і загальну глобалізацію та посилення активності протекціоністського спрямування, покликаної захистити національну економіку та національне бізнес-середовище. Підтверджується поширеність протекціоністської тенденції, яка стосується торгівлі та інших чутливих сфер діяльності. Підсумовуючи всі заходи, вжиті країнами G20 для лібералізації ринків або шкоди іноземним інтересам через бар'єри, обмеження та спотворення вільного ринку у 2022 році було лише 5800 втручань, спрямованих на лібералізацію ринку, порівняно з 30 125, які завдали шкоди іноземним інтересам. Важливо, що відсоток експорту країн G20, який перебуває під загрозою через політику дискримінації іноземних країн, подвоївся між 2009 і 2022 роками — з 40% до понад 80%. Більшість дискримінаційних втручань походила від США (25%), Китаю (20%) та трьох найбільших країн ЄС (Франції, Німеччини та Італії, 19%). Разом вони становлять майже дві третини від загального обсягу. Натомість ці п'ять країн здійснюють лише трохи більше третини від загального обсягу заходів з лібералізації, причому частка США (7%) і Китаю (9%) є дуже незначною. Протекціонізм

має епіцентр у великих країнах, але поширюється по всьому світу. Сьогодні майже 75% світового експорту товарів стикається з торговельними перешкодами, порівняно з менш ніж 40% до глобальної фінансової кризи [15]. Звісно, термінологія часто буває питанням суб'єктивної оцінки, конкуренція і в бізнес-середовищі, і на рівні держав та наддержавних утворень у зовнішньо-політичній та зовнішньоекономічній сфері завжди були достатньо жорсткими процесами із суттєвими наслідками. Але наведені статистичні дані яскраво відображають тенденцію перетворення конкуренції у справжнє протистояння економік, яке окремі автори визначають фактично як економічну війну, що ведеться відповідною зброєю за допомогою інституційних механізмів і правових заходів національних держав, в окремих випадках — міжнародних домовленостей. Найбільш відомими та очевидними такими інструментами впливу є ембарго та інші санкції. Втім, на думку автора, вживати слово «зброя» до інструментів впливу через коригування процесів в економіці все-таки не зовсім коректно, оскільки, як ми можемо бачити на власному досвіді, у випадках, коли ведеться дійсно збройна боротьба, економічні інструменти часто виявляються не настільки ефективними, як на них розраховують, та не спроможні самі по собі достатньо швидко і суттєво змінити ситуацію.

Попри загальну тенденцію до посилення ролі держави в економіці, на цьому шляху залишаються суттєві структурні проблеми. Корупція, що знижує ефективність публічного адміністрування, нівелює державні ініціативи у сфері закупівель та державної підтримки; інституційна слабкість, зокрема відсутність єдиного економічного центру, який би координував промислову, інвестиційну та інноваційну політику; зовнішня залежність, у тому числі надмірна присутність іноземного капіталу в критичних секторах (банківський, енергетика тощо), обмежує гнучкість держави у регулюванні процесів економіки; неврегульованість державної політики в окремих секторах (наприклад, машинобудування чи фармацевтика), коли держава не має чіткої стратегії стимулювання вітчизняного виробництва і, зрештою, бюджетні обмеження, адже через війну частина ресурсів іде на безпековий сектор, і держава банально не має достатнього фінансового маневру для масштабних програм економічного стимулювання [16]. При цьому залишаються актуальними фізичні та соціально-психологічні фактори, які не впливають на економіку інших держав: втрата людських ресурсів, зокрема і працездатного віку, постійний стрес персоналу, що знижує продуктивність, необхідність виходити з регулярних кризових ситуацій, наприклад закупляти генератори після ударів по енергетичній інфраструктурі, неспівмірно високі у порівнянні з конкурентами підприємницькі та інші ризики, характер яких може динамічно змінюватися і практично непередбачуваний.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. За умов сьогодення, коли навіть країни з розвинутою економікою, що не ведуть бойових дій, часто застосовують економічні важелі у якості інструментів впливу чи навіть, за формулюваннями деяких дослідників, «зброї», інституційні механізми зміцнення економічної безпеки України юридично продовжують діяти за законами мирного, а не воєнного часу. У багатьох сферах та за багатьма напрямками економічної політики це відповідає фактичній ситуації. Організаційна структура інституцій, які відповідають за контроль реалізації державної політики у сфері зміцнення економічної безпеки, надзвичайно розгалужена і недостатньо скоординована, що у свою чергу призводить до нераціональних ресурсних витрат, ризику дублювання функцій, корупційних ризиків та надмірного документообігу, який уже не сприяє прийняттю обґрунтованих рішень в ході процесів публічного управління, а, навпаки, знижує якість опрацювання надлишкових об'ємів інформації. Як наслідок, загострення проблем, що впливають із недостатньої кількості і компетенції кадрового ресурсу.

За чотири роки відбиття широкомасштабного вторгнення не здійснено достатньо ефективних заходів з метою спрощення інституційної системи державного управління та контролю у сфері економіки, зниження залежності від імпорту критичної сировини та обладнання, не кажучи уже про зброю, введення достатньо прозорих правил гри для бізнес-середовища і захисту національного виробника.

Поряд з тим, за наявності суттєвих асигнувань від країн-партнерів та міжнародних організацій, завдяки зусиллям громадянського суспільства та бізнес-середовища, а також заходам, що вжива-

лися в рамках державної політики зміцнення економічної безпеки, вдалося досягнути певного рівня економічної стійкості, попри значну інфляцію зберегти функціонування ринкової економіки і навіть впровадити окремі реформи, що сприяють процесам цифрової трансформації економіки. Уже сам по собі факт, що країна, воюючи проти ворога, який переважає її у декілька разів за кількістю усіх без винятку ресурсів, не пройшла через дефолт та продовжує масштабний експорт продукції деяких галузей, не дозволяє оцінювати діяльність інституційних механізмів зміцнення економічної безпеки виключно негативно. При цьому необхідно враховувати, що українську економіку значною мірою рятують від катастрофи не інституційні механізми публічного управління, а, в супереч їх діяльності, внутрішнє бізнес-середовище, іноземні інвестиції та зусилля інституцій громадянського суспільства.

Першочергові заходи підвищення ефективності державного управління у сфері зміцнення економічної безпеки вбачаються у посиленні політики захисту національного виробника, створенні сприятливих прозорих умов для більш ефективного залучення іноземних інвестицій, сприяння розвитку суб'єктів виробництва продукції для забезпечення діяльності Сил Оборони України та активізації процесів цифрової трансформації економіки України, зокрема з метою зменшення кількості перешкод для її ефективної інтеграції у світову економіку.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні механізмів державного управління регіональним розвитком в умовах цифрової трансформації економіки, оскільки під час війни від його ефективності значною мірою залежить наповнення державного бюджету, диверсифікація ризиків та, як наслідок, зміцнення економіки України в цілому.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР станом на 01 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print> (дата звернення: 03.09.2025).
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII станом на 30 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 03.09.2025).
3. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року : Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021 станом на 11 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text> (дата звернення: 03.09.2025).
4. Андрусів У. Я., Столяренко О. М. Інституційне забезпечення фінансово-економічної безпеки держави: структура та функції. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. № 13. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16529580> (дата звернення: 03.09.2025).
5. Штанцель С. Е. Організаційно-управлінський механізм публічного управління забезпечення фінансової безпеки. *Філософія та управління*. 2025. № 2(6). DOI: <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.01>
6. Ковбасюк С. В., Ліберов Ю. І., Нинюк. І. І. Вплив правових реформ на забезпечення економічної безпеки держави в період післявоєнного оновлення. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 7. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16757463>.
7. Войцехівська С. І. Організаційно-правові засади економічної безпеки України. *Київський економічний науковий журнал*. 2024. № 7. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-7-6>.

8. Steinberg F., Wolff G. Dealing with Europe's economic (in-)security. *Global Policy* 2023, Vol. 15, Issue 1. DOI: <https://doi.org/10.1111/1758-5899.13303>.
9. Турчин Я., Горбач О. Підтримка України державами Вишеградської четвірки в умовах повномасштабної російської агресії. Новий порядок денний для Європи та Європейського союзу: причини — напрями — пріоритетні цілі. Монографія. 2023. С. 194–206. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/pages/14947/vsenovepol.pdf#page=194> (дата звернення: 05.09.2025).
10. Hungarian opposition leader accuses Russia of political interference. *Reuters*. 2025. URL: <https://www.reuters.com/world/hungarian-opposition-leader-accuses-russia-political-interference-2025-08-14/> (дата звернення: 05.09.2025).
11. Kasnyik M. Hungary's Opposition Leader Accuses Russia of Election Meddling. *Bloomberg*. 2025. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-08-14/hungary-s-opposition-leader-accuses-russia-of-election-meddling> (дата звернення: 05.09.2025).
12. Orlova A. Putin Urges Slovakia to Cut Gas to Ukraine, Praises Fico's 'Independent' Stance. *Kyiv Post*. 2025. URL: <https://www.kyivpost.com/post/59329> (дата звернення: 05.09.2025).
13. За енергобезпеку Словаччини і Угорщини відповідають їхні уряди, а не Україна — ексміністр Хірман. *Укрінформ*. 2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/4030562-za-energobezpeku-slovaccini-i-ugorsini-vidpovidauihni-uradi-a-ne-ukraina-eksministr-hirman.html> (дата звернення: 05.09.2025).
14. Україна має альтернативу пальному з Угорщини та Словаччини у разі зупинки ними експорту через удари ЗСУ по н/п «Дружба» — директор А-95. *Інтерфакс-Україна*. 2025. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1099764.html> (дата звернення: 05.09.2025).
15. Mariotti S. "Win-lose" globalization and the weaponization of economic policies by nation-states. *Critical perspectives on international business*. 2024, Vol. 20, Issue 5. DOI: <https://doi.org/10.1108/cpoib-09-2023-0089>
16. Марченко Т.В. Економічний націоналізм та його актуальність для сучасної України в умовах глобалізації. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. 2025. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32782/ecovis/2025-1-6>

References

1. Konstytutsiia Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 28.06.1996. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996, No. 254k/96-VR]. *Verkhovna Rada Ukrainy — Supreme Council of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print> [in Ukrainian].
2. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469-VIII [On National Security of Ukraine: Law of Ukraine No. 2469-VIII]. *Verkhovna Rada Ukrainy — Supreme Council of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].
3. Stratehiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy na period do 2025 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11 serpnia 2021 roku № 347/2021 [Ukraine's Economic Security Strategy for the Period until 2025: Decree of the President of Ukraine No. 347/2021 of August 11, 2021]. *Verkhovna Rada Ukrainy — Supreme Council of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text> [in Ukrainian].
4. Andrusiv U.Ia., Stoliarenko O.M. Instytutsiine zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky derzhavy: struktura ta funktsii [Andrusiv U.Y., Stoliarenko O.M. Institutional support for the financial and economic security of the state: structure and functions]. *Aktualni pytannia ekonomichnykh nauk — Current Issues in Economic Sciences*. 2025. No. 13. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16529580> [in Ukrainian].
5. Shtantsel S.E. Orhanizatsiino-upravlinskyi mekhanizm publichnoho upravlinnia zabezpechennia finansovoi bezpeky [Organizational and managerial mechanism of public administration for ensuring financial security]. *Filosofia ta upravlinnia — Philosophy and Management*. 2025. No. 2(6). <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.01> [in Ukrainian].
6. Kovbasiuk S.V. Liberov Yu.I., Nyniuk. I.I. Vplyv pravovykh reform na zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy v period pisliavoiennoho onovlennia [The impact of legal reforms on ensuring the economic security of the state in the period of post-war renewal]. *Ukrainskyi polityko-pravovyi dyskurs — Ukrainian Political and Legal Discourse*. 2025. No. 7. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16757463> [in Ukrainian].
7. Voitsekhivska S.I. Orhanizatsiino-pravovi zasady ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Organizational and legal foundations of Ukraine's economic security]. *Kyivskyi ekonomichnyi naukovyi zhurnal — Kyiv Economic Scientific Journal*. 2024. No. 7. <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-7-6> [in Ukrainian].
8. Steinberg F., Wolff G. Dealing with Europe's economic (in-)security. *Global Policy*. 2023. Volume 15, Issue 1. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.13303>
9. Turchyn Ya., Horbach O. Pidtrymka Ukrainy derzhavamy Vyshehradskoi chetvirky v umovakh povnomasshtabnoi rosiiskoi ahresii [Support for Ukraine by the Visegrad Four countries amid full-scale Russian aggression]. *Novyi poriadok denniy dlia Yevropy ta Yevropeiskoho soiuzu: prychyny — napriamy — priorytetni tsili*. Monohrafiia. 2023. P. 194–206. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/pages/14947/vsenovepol.pdf#page=194> [in Ukrainian].
10. Hungarian opposition leader accuses Russia of political interference. *Reuters*. 2025. URL: <https://www.reuters.com/world/hungarian-opposition-leader-accuses-russia-political-interference-2025-08-14/>

11. Kasnyik M. Hungary's Opposition Leader Accuses Russia of Election Meddling. *Bloomberg*. 2025. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-08-14/hungary-s-opposition-leader-accuses-russia-of-election-meddling>
12. Orlova A. Putin Urges Slovakia to Cut Gas to Ukraine, Praises Fico's 'Independent' Stance. *Kyiv Post*. 2025. URL: <https://www.kyivpost.com/post/59329>
13. Za enerhobezpeku Slovachchyny i Uhorshchyny vidpovidaiut yikhni uriady, a ne Ukraina — eksministr Khirman [The governments of Slovakia and Hungary, not Ukraine, are responsible for the energy security of those countries, says former minister Hirman]. *Ukrinform*. 2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/4030562-za-energobezpeku-slovaccini-i-ugorsini-vidpovidaut-ihni-uradi-a-ne-ukraina-eksministr-hirman.html> [in Ukrainian].
14. Ukraina maie alternatyvu palnomu z Uhorshchyny ta Slovachchyny u razi zupynky nymy eksportu cherez udary ZSU po n/p "Druzhba" — dyrektor A-95 [Ukraine has an alternative to fuel from Hungary and Slovakia in case they stop exports due to the Ukrainian Armed Forces' strikes on the Druzhba pipeline, says the director of A-95]. *Interfax-Ukraina*. 2025. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1099764.html> [in Ukrainian].
15. Mariotti S. "Win-lose" globalization and the weaponization of economic policies by nation-states. Critical perspectives on international business. 2024. Volume 20, Issue 5. <https://doi.org/10.1108/cpoib-09-2023-0089>
16. Marchenko T. V. Ekonomichniy natsionalizm ta yoho aktualnist dlia suchasnoi Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Economic nationalism and its relevance for modern Ukraine in the context of globalization]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yurii Fedkovycha — Scientific Bulletin of Yuri Fedkovych Chernivtsi National University*. 2025. No. 1. <https://doi.org/10.32782/ecovis/2025-1-6> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.09.2025